

ІНДИВІДУАЛЬНА ОСВІТНЯ ТРАЄКТОРІЯ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

І. В. КАЗАНЖИ

Прийняття нового Закону про вищу освіту в Україні, необхідність модернізації початкової освіти у зв'язку з реалізацією в життя концепції Нової української школи орієнтує на суттєве поглиблення фундаментальної і професійної підготовки випускників вищих педагогічних навчальних закладів.

У процесі підготовки вчителя початкової школи важливо уявити цілісну картину тієї професійної реальності, у яку повинен увійти випускник вищого педагогічного навчального закладу, швидко адаптуватися, забезпечити соціалізацію та формування навчальних та життєвих компетентностей дітей молодшого шкільного віку, стати лідером оновлення й високої якості освіти.

Проблемі визначення місця власної інноваційної діяльності вчителя початкової школи присвячено дослідження Л. Захарової, І. Гребеньова, Г. Саранцева, Н. Сергєєва, В. Рябової, Т. Тестова, О. Язикова та ін.

Використання компетентнісного підходу як концептуально важливого засобу підвищення майстерності майбутніх учителів початкових класів в Україні стало предметом уваги вітчизняних (О. Абдуліної, Г. Арутюнової, О. Дубасенюк, О. Вознюк, К. Жукенової, Є. Іванової, О. Конапацької, Г. Кіт, Є. Палагіної, В. Сагарди, В. Шутяка та ін.) та зарубіжних (В. Богучарової, В. Чекер, Є. Чупрунова та ін.) учених. Формування сучасного педагогічного мислення майбутніх учителів та фундаментальна наукова підготовка педагогічних кадрів висвітлюються у наукових працях В. Бондаря, І. Бега, Л. Канішевської, О. Савченко, Н. Кічук, С. Литвиненко, Г. Троцько та ін.

Метою статті є розгляд і аналіз нових підходів до підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах Нової української школи.

Методи дослідження: аналіз літературних джерел з питань організації інноваційного навчання майбутніх учителів початкової школи, тестування студентів щодо побудови індивідуальної освітньої траєкторії, педагогічний експеримент.

Як зазначає О. Савченко, світ, у якому доведеться жити сучасним дітям, змінюється вчетверо швидше, ніж наші школи. У класи приходять нові покоління, які живуть в інформаційному суспільстві, в цифровому середовищі, тому необхідно переосмислити самоцінність знань (знання – це скарб, а вміння вчитись – ключ до нього). Для формування у молодших школярів уміння вчитись необхідно забезпечити комплекс умов, якими є: стимулююче навчальне середовище, висококваліфікований учитель, обов'язково сприятливе родинне виховання, яке не дає зів'язнути природній допитливості малюка, і, безумовно, цілеспрямоване керівництво формуванням цих складників уміння вчитись [3].

Володіння умінням учитися програмує індивідуальний досвід успішної праці учнів, запобігає перевантаженню, сприяє пізнавальній активності, ініціативі, раціональному використанню часу і засобів учіння. Не менш важливо, що людина, яка звикла самостійно вчитись, не губиться в новій пізнавальній і життєвій ситуації, не зупиняється, якщо немає готових рішень, не чекає підказки, а самостійно шукає джерела інформації, шляхи розв'язання, бо уміння вчитись змінює стиль мислення і життя особистості.

Кінець минулого і початок XXI століття відзначилися появою нових підходів до організації освіти, спрямованих на розвиток індивідуальних здібностей школяра. Все більшої актуальності набуває думка, що до кожного учня варто шукати особливий підхід і сприймати як людину, спроможну самостійно вирішити, які завдання для нього важливі, а які – ні. Саме такий підхід передбачає розробка індивідуальної освітньої траєкторії розвитку для кожної дитини.

Індивідуальна освітня траєкторія – це персональний шлях реалізації особистісного потенціалу кожного учня в освіті. У тісній співпраці з учнем та його батьками кваліфікований педагог або група педагогів мають визначити основні нахили, таланти, здібності дитини [4]. Створення індивідуальної освітньої траєкторії перетворює учня на партнера педагога у процесі власного розвитку. Дослідники зазначають, що учень, котрий бере активну участь у розробці освітньої траєкторії, зростає, перш за все, у власних очах. Це допомагає підвищенню самоповаги, активізує інтерес дитини до нових знань, сприяє інтелектуальному розвитку та самостійності.

У сучасній педагогіці активно застосовуються два поняття – „індивідуальна освітня траєкторія” і „персональний освітній маршрут”. Ці категорії розглядаються як приватне і загальне. Індивідуальна освітня траєкторія конкретизується в маршруті. Маршрут вважається важливими компонентом, що визначає успішність роботи особистісно-розвивального середовища загальноосвітнього навчального закладу. Індивідуальна траєкторія є персональним шляхом реалізації потенціалу учня в освітньому процесі.

На думку А. Хуторського, найбільш успішно вирішує проблему навчання дітей різноманітно той педагог, який знає і володіє набором різних методів, форм, інноваційних технологій освіти. Від такого вчителя потрібне безперервне переосмислення своїх дій і позицій, для нього стає звичною ситуація освітньої невизначеності [7].

Під час навчання батькам та дитині потрібно виробити звичку обговорювати вдома та у школі, яким шляхом краще рухатися, що потрібно для досягнення успіху, які кроки матимуть найкращий результат; не боятися вносити корективи до інноваційної освітньої траєкторії, враховуючи розвиток школяра і розкриття у нього нових здібностей і навичок. Учень спільно з батьками і вчителями повинен навчитися оцінювати результати своєї роботи, а в разі невдач – вміти проаналізувати і самостійно визначити помилки.

Як зазначено у Концепції Нової української школи, кожна дитина неповторна, наділена від природи унікальними здібностями, талантами та можливостями. Місія Нової школи – допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини на основі партнерства між учителем, учнем і батьками. В основі педагогіки партнерства – спілкування, взаємодія і співпраця між учителем, учнем і батьками, учитель має бути другом, а родина – залучена до побудови освітньої траєкторії дитини. Учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними і зацікавленими однодумцями, рівноправними учасниками освітньо-виховного процесу, відповідальними за результат.

Педагогіка партнерства, співпраці, співробітництва – напрям педагогічного мислення і практичної діяльності, спрямований на демократизацію педагогічного процесу [6]. На думку Ш. Амонашвілі, основне завдання педагогіки партнерства – зробити дитину добровільним соратником, співробітником, однодумцем у своєму ж вихованні, освіті, навчанні, становленні, зробити її рівноправним учасником педагогічного процесу, дбайливим і відповідальним за цей процес, за його результати [1, с. 47] Сутність означеного підходу визначалась створенням та організацією учителем міжособистісної взаємодії, яка б змінювалась в „оптимістично-гуманній атмосфері”, і вимагала б від нього майстерності та вміння ефективно спілкуватися.

Педагогіка партнерства – це могутній струмись гуманної педагогіки. Гуманна педагогіка вбирає в себе педагогіку співробітництва, дає її філософське обґрунтування. Основні ідеї педагогіки партнерства: увага вчителя до учнів, залучення дітей до навчання, що викликає у них радісне почуття успіху, руху вперед; вчитель усіма засобами має вселяти в учнів упевненість у тому, що мета буде досягнута, тема – добре засвоєна; надання учням опорних сигналів для забезпечення кращого розуміння, структурування, запам'ятовування матеріалу; виключення всіх засобів примусу з арсеналу педагогічних засобів, зокрема оцінки; надання дитині свободи вибору у процесі навчання; застосування самоаналізу, який реалізує ідею колективного аналізу. Коли учні знають, що їхня праця буде оцінена не тільки вчителем, але й колективом, вони працюють набагато старанніше; створення загальних життєвих цілей та цінностей у класі, для чого необхідно розвивати здібності та нахили дитини в діяльності, що її цікавить, давати свободу творчості.

Педагогіка співробітництва передбачає відкриття, довірливе ставлення дітей до дорослих у школі й у родині. Педагогам не можна сварити дітей з батьками. Учитель не повинен скаржитися батькам на дітей у щоденниках, розпалювати змагання між батьками, надавати відомості успішності за місцем роботи батьків. Педагогіка співробітництва пропонує такі прийоми, за яких кожен учень відчуває себе особистістю, відчуває увагу вчителя до себе.

Педагогами-новаторами доведено, що робота з використанням ідей педагогіки партнерства дає вражаючий результат – у навчальному закладі створюється сприятливий психологічний клімат, формується високий рівень внутрішньої мотивації учнів до навчання, сам процес навчання оптимізується, як наслідок цього, з'являється висока якість знань усіх учнів.

На думку О. Савченко, найважливішим завданням початкової школи є навчання тому, як вчитися, і навчання тому, як думати [3]. Досягнути цієї мети можна, якщо впливати на навчальний процес системно, поєднуючи засоби опосередкованого впливу і методики цілеспрямованого формування самостійної розумової діяльності. За цих умов можна навчити дітей самостійно вчитися, тобто розуміти та приймати мету діяльності, організувати свою навчальну діяльність, вступати в діалог, користуватись мислительськими вміннями, контролювати й оцінювати результати своєї праці, прагнути їх поліпшити, зробити перший крок до побудови індивідуальної освітньої траєкторії. Фундаментальність початкової освіти – не лише у міцно засвоєних учнями уміннях, навичках, а й ключових компетентностях, які мають стати найважливішим надбанням розвивальної шкільної освіти. Формування компетентностей, уміння вчитися можливе за

відповідних педагогічних умов: стимулююче навчальне середовище; висококваліфікований вмотивований учитель; сприятливе родинне середовище, яке не дасть зів'янути природній допитливості дитини.

Прибічником системного підходу до розумового виховання і розвитку у молодших школярів уміння вчитися був В. Сухомлинський. Створена видатним педагогом система включала в себе: постановку вчителями перспективних цілей розвитку мислення і творчих здібностей учнів; досягнення тісного взаємозв'язку мовленнєвої, розумової і трудової діяльності молодших школярів; проведення уроків мислення в природі; творчі роботи з розвитку мовлення (складання описів, розповідей, казок); стимулювання інтелектуальних і естетичних почуттів дитини („запитання – вузлики знань”).

Загальний розвиток і розумове виховання, за переконанням вченого, необхідне людині не тільки для праці, а й для повноти духовного життя. „Напруження власних зусиль, досягнутий працею успіх, радість розумової праці – ось три сходинки, піднімаючись до яких дитина йде до міцних осмислених знань. Справжній учитель-вихователь ніколи не ставить оцінки, якщо бачить, що дитина не вміє вчитися, не розуміє, що від неї вимагається...” [5].

Володіння умінням вчитися програмує індивідуальний досвід успішної праці учня, запобігає перевантаженню, сприяє пізнавальній активності, ініціативі, раціональному використанню часу і засобів учіння. Не менш важливо, що людина, яка звикла самостійно вчитися, не губиться в новій пізнавальній і життєвій ситуації, не зупиняється, якщо немає готових рішень, не чекає, підказки, а самостійно шукає джерела інформації, шляхи розв'язання, бо уміння вчитися змінює стиль мислення і життя особистості.

Розкриття змісту і обсягу поняття „уміння самостійно вчитися” зумовлене тим, як ми розуміємо сутність процесу навчання. У сучасній психології і дидактиці це цілеспрямована взаємозв'язана діяльність вчителя і учнів, яка охоплює мотивацію, цілепокладання, планування, підготовку та її здійснення, рефлексію і оцінювання результатів. Психологічною основою такого розуміння є визначення О. Леонтьєвим загальної структури діяльності людини, яка охоплює такі компоненти, як: потреба і мотивація, що зумовлюють мету діяльності; дії, операції для її розв'язку; пізнавальні процеси, що забезпечують функціонування діяльності (увага, пам'ять, сприймання та ін.).

Зі структури навчальної діяльності випливає, що вміє самостійно вчитися той учень, який: сам визначає мету діяльності або розуміє і приймає ту, яку ставить учитель; виявляє зацікавленість навчанням, докладає вольових зусиль; організовує свою працю для досягнення результату; добирає або знаходить потрібні знання, способи для розв'язання задачі; виконує у певній послідовності сенсорні, розумові або практичні дії, прийоми, операції; усвідомлює свою діяльність і прагне її удосконалити; володіє уміннями і навичками самоконтролю і самооцінки.

Ядром самостійної початкової діяльності є індивідуальна мислительна діяльність учня. Це той процес, до якого багато вчителів спонукають дитину коротким словом „Думай!”. Наказуючи учневі думати, мало хто уявляє повною мірою, що у цей напружений момент йому треба досить швидко і безпомилково на очах усього класу виконувати різні мислительні операції, серед багатьох способів вибрати один. Як полегшити шлях до самостійного мислення? Очевидно, слід не пускати його на самоплив, а цілеспрямовано допомагати дітям набувати успішний досвід у цій справі. Оскільки мислительних операцій багато, то найперше, щоб формувати їх, треба знати, що їх об'єднує і у чому специфіка кожної.

Для реалізації важливих завдань початкової освіти необхідно відповідним чином підготувати майбутнього вчителя. В останні роки значне місце в дослідженнях посідає проблема індивідуалізації навчального процесу, самостійного оволодіння знаннями, розробки і реалізації у підготовці студентів індивідуальних освітніх траєкторій. Різні аспекти цього процесу розглянуто в межах когнітивної і особистісно зорієнтованої парадигм (А. Бударний, А. Воронцов, А. Кирсанов, Т. Ковальова, Е. Рабунський, Н. Рибалкіна, О. Тубельський, А. Хуторський, Є. Ямбург і та ін.).

Індивідуальна освітня програма – один з можливих проєктів навчальної діяльності майбутнього вчителя початкової школи. Складання індивідуальної освітньої програми пропонується студентові для осмислення власного освітнього маршруту на шляху професійного становлення.

Індивідуальна освітня траєкторія є цілеспрямованою освітньою програмою, що забезпечує студентові позиції суб'єкта вибору, розробки, реалізації освітнього стандарту при здійсненні викладачем педагогічної підтримки, самовизначення і самореалізації. Необхідність розгляду процесу побудови індивідуальної освітньої траєкторії студента, що спирається на ці ідеї, пов'язана з тим, що вони створюють умови для самовираження особистості при обов'язковому досягненні поставлених цілей. Виступаючи, як індивідуальна траєкторія студента, освітня програма структурована. У її структуру включені наступні компоненти:

- 1)цільовий (припускає постановку цілей і провідних напрямів в області отримання освіти, які формуються на основі державного освітнього стандарту, основних мотивах і потребах студента);
- 2)змістовний (відбиває зміст, що реалізовується у рамках конкретної освітньої програми);

- 3) технологічний (включає використання технології, методи, методики, системи навчання і виховання);
- 4) діагностичний (розкриває систему діагностичного супроводу);
- 5) організаційно-педагогічний (визначає режимні умови реалізації, характеристику студента (вік, рівень готовності до засвоєння, освітні потреби), якому адресована освітня програма; форми атестації досягнень і так далі);
- 6) результативний (опис очікуваних результатів реалізації).

Перед викладачем встає питання: як організувати освіту студентів за їх власними, але різними траєкторіями? Мається на увазі, що індивідуальна освітня траєкторія студента буде складатися не за рахунок дисциплін, спецкурсів, модулів за вибором, а при вивченні окремо взятого навчального предмету. Організація навчання за індивідуальною траєкторією вимагає особливої методики і технології. Вирішувати цю задачу в сучасній дидактиці пропонується зазвичай двома протилежними способами, кожного з яких іменують індивідуальним підходом.

Індивідуальна освітня траєкторія – це персональний шлях реалізації особистісного потенціалу кожного студента в освіті. Під особистісним потенціалом студента тут розуміється сукупність його здібностей: пізнавальних, творчих, комунікативних. Процес виявлення, реалізації і розвитку цих здібностей студентів відбувається під час освітнього руху студентів за індивідуальними траєкторіями. Будь-який студент здатний знайти, створити або запропонувати свій варіант рішення будь-якої задачі, що відноситься до власного навчання. Студент зможе просуватися за індивідуальною траєкторією у тому випадку, якщо йому будуть представлені наступні можливості: вибирати оптимальні форми і темпи навчання; застосовувати ті способи навчання, які найбільш відповідають його індивідуальним особливостям; рефлексивно усвідомлювати отримані результати, здійснювати оцінку і коригування своїй діяльності [2].

Траєкторія – слід від руху. Програма – її план. При складанні індивідуальної освітньої траєкторії:

- викладач створює студентів можливість для вибору, виступаючи, як консультант і порадник. На занятті викладач враховує індивідуальні інтереси студентів; особливості навчальної діяльності; види навчального заняття, яким віддаються переваги; способи роботи з навчальним матеріалом; особливості засвоєння навчального матеріалу; види навчальної діяльності;

- для студента при складанні індивідуальної траєкторії найважливіше – оцінити свої можливості, здібності, перспективи, інтереси, зусилля, які він припускає прикласти для вивчення того або іншого матеріалу або щоб добитися запланованого результату.

Результати руху освітньою траєкторією можна перевіряти, орієнтуючись на створений студентами продукт; отримані знання, які реалізуються в уміннях оперувати ними в стандартній або творчій ситуації, відмічаючи формування різного виду умінь – розумових, комунікативних, пізнавальних тощо. Крім того, потрібен постійний зворотний зв'язок, що дозволяє не лише коригувати рух студента за траєкторіями (а іноді і саму траєкторію), але й оцінювати його просування.

Сам студент вибирає або разом з викладачем обмірковує способи, види діяльності, форми контролю, тобто програмує свою освітню діяльність.

В результаті індивідуального освітнього руху кожен студент пропонує ідеї, розробляє моделі, конструє моделі у зв'язку з матеріалом, що вивчається. Цього вимагає принцип продуктивності навчання – провідний принцип особистісно зорієнтованого навчання.

Таким чином, можна підвести підсумки, що побудова індивідуальної освітньої траєкторії у навчальній діяльності майбутніх учителів засобами педагогіки співробітництва – це суттєвий внесок у підготовку сучасного вмотивованого фахівця Нової української школи. Цей напрямок науково-дослідницької діяльності взаємозбагачує викладача вищої педагогічної школи та її випускників, розкриває перспективи для формування майстрів педагогічної справи.

Подальшого дослідження потребує оновлення освітнього процесу початкової школи, а саме – побудова індивідуальної освітньої траєкторії молодшого школяра.

Список використаних джерел:

1. Амонашвілі Ш. Размышления о гуманной педагогике / Ш. Амонашвили // М.: Изд. Дом Шалвы Амонашвили, 1995. – 496 с.
2. Коростіянець Т. П. Індивідуальна освітня траєкторія – освітня програма студента / Т. П. Коростіянець // Збірник наукових праць. Сум. ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2013. – С. 52- 61.
3. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти: посібник для вчителів і методистів початкового навчання / О. Я. Савченко // 2 вид., К.: Богданова А. М., 2009. – 226 с.
4. Серган В. Г. Підвищення професійної компетентності педагогів [Текст] / В. Г. Серган // Завучу. Усе для роботи. – 2011. – № 1.
5. Сухомлинський В. О. Проблеми всебічно розвинутої особистості. Духовний світ школяра / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв.: у 5 т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 1. – 651 с.
6. Фіцула М. М. Педагогіка / М. М. Фіцула // К.: Академвидав, 2000. – 528 с.
7. Хуторской А. В. Ключевые компетентности как компонент ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58-61.